

ועשית ציץ זהב טהור

וְעָשִׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתַחְתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹתֶם קֹדֶשׁ לַה': וְשָׂמְתָּ אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל הַמְצַנְנֶת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְצַנְנֶת יְהִיָּה: וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהָרֹן וְנִשָּׂא אֶהָרֹן אֶת עֹן הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תָּמִיד לְרִצּוֹן לְהֶם לִפְנֵי ה': (שמות כח לו-לח).¹

וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל נִשְׂיָאֵיהֶם מִטָּה לְנִשְׂיָא אֶחָד מִטָּה לְנִשְׂיָא אֶחָד לְבַיִת אֲבֹתָם שְׁנַיִם עָשָׂר מִטּוֹת וּמִטָּה אֶהָרֹן בְּתוֹךְ מִטּוֹתָם: וַיִּנַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה לִפְנֵי ה' בְּאֶהֱלָ הָעֵדוּת: וַיְהִי מִמְחֶרֶת וַיָּבֵא מֹשֶׁה אֶל אֶהֱלָ הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מִטָּה אֶהָרֹן לְבַיִת לֵוִי וַיֵּצֵא פָּרַח וַיִּצָּץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים: (במדבר יז כא-כג).²

מסכת יומא פרק ז משנה ה – נדרש לאורים ותומים

כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה בכתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט. מוסיף עליו כהן גדול חושן ואפוד ומעיל וציץ. באלו נשאלין באורים ותומים ואין נשאלין אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך בו.³

מסכת שבת דף סג עמוד ב – הכיתוב על הציץ וגודלו

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: מניין לאריג כל שהוא שהוא טמא - מציץ. אמר ליה אביי: וציץ אריג הוא? והתניא: ציץ כמין טס של זהב, ורוחב שתי אצבעות, ומוקף מאוזן לאוזן, וכתוב עליו בשתי שיטין: יו"ד ה"א למעלה וקודש למי"ד למטה.⁴ ואמר רבי אליעזר ברבי יוסי: אני ראיתו בעיר רומי וכתוב קודש לה' בשיטה אחת.⁵

מדרש אגדה (בובר) שמות כח לו פרשת תצוה – פלא השמיר

... ואמרו רבותינו בפתחי חותם של אבנים היו כותבין עליו בדיו ומניחין השמיר עליו והוא מתבקעת כתאנה זו שמתבקעת ואינה חסך כלום.⁶

¹ ובשמות לט ל-לא פרשת פקודי, העשייה: "ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויקתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש לה': ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר צוה ה' את משה". ובספר ויקרא ח ט פרשת צו הלבישה: "וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה ה' את משה". שימו לב לנזר ולמצנפת שנוספו כאן בהקשר עם הציץ. הנזר הוא בפשטות שם תואר נאה לציץ כפי שמתרגם אונקלוס: "ציצא דדהבא כלילא דקודשא", מצנפת היא כמו כובע גבוה ואחד מארבעה הבגדים המיוחדים לכהן הגדול (משנה יומא להלן). היא סמוכה מאד לציץ אך איננה מעניינינו הפעם. ולגבי סדר הלבשת אהרון ובניו, ראו ירושלמי יומא א א: "א"ר חנינה: ציץ ומצנפת של אהרון קודם לאבניטין של בנים", ובמפרשים שם.

² הנה מצאנו עוד "ציץ" בתורה לו הקדשנו דף מיוחד **פרח ציץ ושקדים**. לא ציץ דומם ממתכת כי אם ציץ של צמיחה וחיות, ציץ שמוציא פרחים ופירות. לא על מצח אהרון, כי אם על מטה של עץ. והיכן? "לפני העדות" בקודש הקדשים (יומא נב ע"ב). ציץ של חיות זה מחזיר ומאושש את כהונת הכהן הגדול היינו את ציץ הזהב שעל מצח הכהן הגדול. האם ייתכן קשר בין שני "ציץ" אלה או שזו רק מקבילה לשונית?

³ הציץ שייך לארבעה הכלים (הבגדים) המיוחדים לכהן הגדול שהם תוספת לארבעה הבגדים הבסיסיים של כל כהן. רק עם שמונה בגדים אלה יכול הכהן להישאל באורים ותומים. ראו דברינו **אורים ותומים** בפרשה זו. האם היה ציץ בבית שני? נראה שכן משום שהגמרא ביומא כא ע"ב מונה: "חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים", היינו שחסרו בבית שני, והציץ לא נזכר שם. ולהלן נראה שהציץ הגיע לרומי יחד עם כלים אחרים.

⁴ ראו ירושלמי יומא פרק ד הלכה א: "ציץ היה כתוב עליו קדש לה' קודש מלמטון ושם מלמעלן, כמלך שהוא יושב על קתדרון שלו".

⁵ שיטת רב דימי שהציץ היה עשוי מאריג נראית קצת תמוהה לנוכח הכתוב בתורה: "ועשית ציץ זהב טהור". ראו פירוש פני יהושע המובא בעיונים שטיינזלץ על הדף, שאולי כוונתו לפתיל התכלת שבו נקשר הציץ. ואמנם חזר בו רב דימי מקביעה זו ואף שלח להודיע: "דברים שאמרתם לכם טעות הם ביד". ראו שם בהמשך הגמרא וכן דברינו **לא שמעתי, שכחתי טעיתי** בפרשת שמיני על חכמים שחזרו בהם מדברים ואף הוראות הלכה שאמרו והודיעו בפומבי שטעו. מה שהרווחנו בגמרא זו הוא התיאור של הציץ שבתורה אין לו מידות (ראו סוכה ה ע"א: "ואל יוכיחו ציץ זר שלא נתנה בהן תורה מדה כלל"), אבל אביי מביא מקור תנאי שרוחב הציץ היה שתי אצבעות. חלקו הקדמי היה עשוי מזהב ועליו היה כתוב "קודש לה'" (בשם הויה כמובן) וחלקו האחורי היה פתיל התכלת היינו האריג שאולי אליו כיוון רב דימי. ואגב כל זאת גם למדנו שיש מחלוקת אם הכיתוב "קודש לה'" היה בשורה (שיטה) אחת ובסדר הזה, או בשתי שורות ובקריאה מלמעלה למטה והיה בעצם כתוב: לה' קודש שלא ככתוב בפשט הפסוק בתורה. ובאשר למציאת הציץ ברומא, היינו שנשדד ביד הרומאים בדומה למנורה הידועה, ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק מא: "חמישה דברים העשויין וגנוזין. אלו הן: אהל מועד וכלים שבו. ארון ושברי לוחות שבו. צנצנת המן. וצלוחית של שמן המשחה. והמטה. ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח. אבל מכתשת של בית אבטינס שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין ברומי". באשר לפרוכת שהגיעה גם היא לרומי, ראו יומא נז ע"א: "אמר רבי אלעזר ברבי יוסי: אני ראיתי ברומי, והיו עליה כמה טיפי דמים של פרושערי של יום הכפורים". וגם ספר תורת של רבי מאיר נמצא ברומא (בראשית רבתי בראשית מה ח).

⁶ הוא השמיר שאח"כ נזכר בסיתות האבנים בבית המקדש, ראו תוספתא מסכת סוטה טו א: "מה טיבו של שמיר זה? בריה היתה מששת ימי בראשית כשנותנין [אותו] על גבי אבנים ועל גבי קורות מתפתחות לפניו כלוחי פינקס ולא עוד אלא כשנותנין אותו על גבי ברזל הוא בוקע ויורד מלפניו ואין כל דבר יכול לעמוד בו". וקדם השימוש בו בציץ. ראו דברינו **פיתוחי חותם** בפרשה זו.

מסכת חולין דף קלח עמוד א – כיפה של צמר

תניא: כיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול, ועליה ציץ נתון, לקיים מה שנאמר: "ושמת אותו על פתיל תכלת"⁷.

מסכת פסחים פרק ז משנה ז – הציץ מרצה ומכפר

הפסח שנזרק דמו ואחר כך נודע שהוא טמא – הציץ מְרַצָּה. נטמא הגוף – אין הציץ מרצה וכו'.⁸

גמרא יומא דף ז עמוד ב – האם תמיד הציץ מרצה ומכפר?

דתניא: ציץ, בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו – מְרַצָּה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודיהו⁹ על מצחו – מרצה, אין עודיהו על מצחו – אינו מרצה. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכפורים יוכיח, שאינו על מצחו ומרצה!¹⁰ – אמר לו: הנח ליום הכפורים, שטומאה הותרה בציבור.¹¹ ... רבי יהודה סבר: "על מצח ונשא", ורבי שמעון סבר "תמיד לרצון לפני ה'".¹²

ויקרא רבה י' ו, פרשת צו – הבגדים והציץ מכפרים

"קח את אהרון ואת בניו אתו ואת הבגדים" (ויקרא ח ב) – אמר ר' סימון: כשם שהקרבתות מכפרים, כך הבגדים מכפרים, דתנן: "כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה: בכתנות ובמכנסים במצנפת ובאבנט. מוסיף עליו כהן גדול: חושן ואפוד ומעיל וציץ".¹³ כתונת – לכפר על לבושי כלאים ... מכנסים – לכפר על גילוי עריות ... מצנפת – לכפר על גסות הרוח ... אבנט – יש אומר: על עקמנים שבלב, ויש אומר: על הגנבים ... חושן מכפר על מטי דינים ... אפוד – לכפר על עובדי עבודת כוכבים ... חושן מכפר על מטי דינים ... אפוד – לכפר על עבודה זרה ... ציץ – יש אומר: על עזי פנים, ויש אומר: על המגדפים. מי שאמר: על עזי פנים – מבנות ציון. כתוב כאן: "והיה על מצח אהרון" ולהלן כתוב: "ומצח אשה זונה היה לך" (ירמיהו ג ג). ומי שאמר: על המגדפים – מגלית. כאן כתוב: "והיה על מצחו תמיד" ולהלן כתוב: "ותטבע האבן במצחו" (שמואל א יז מט).¹⁵

⁷ הרי לנו עוד "אריג" הקשור לציץ. פתיל התכלת הנזכר בתורה בהקשר עם מצוות ציצית (ציץ – ציצית?) מורחב כאן לכיפה של צמר על ראש הכהן הגדול. אולי היא המצנפת שזכרה לעיל. ראו רש"י ויקרא ח ט: "וישם על המצנפת – פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת, נמצא הציץ תלוי במצנפת". מדרש זה יכול אולי להיחשב מקור למנהג לכסות את הראש עם כיפה (ולא רק הגמרא בקידושין לא ע"א: "רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר: שכינה למעלה מראשו" והמקבילה בגמרא שבת דף ק"ח ע"א).

⁸ כלל גדול בעבודת המקדש הוא שהציץ מרצה על עבודות שנעשו שלא כראוי במקדש, בטומאה למשל. המקור הוא בתורה עצמה בפסוק שהבאנו לעיל, שמות כח לח: "וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהֱרֹן וְנִשָּׂא אֶהֱרֹן אֶת עֹן הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מִתְּנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְכוּ'". למקורות נוספים לדין זה ורק כטעימה קלה ראו מסכת מנחות פרק ג משנה ג: "... נטמא הקומץ והקריבו הציץ מרצה. יצא והקריבו אין הציץ מרצה. שהציץ מרצה על הטמא ואינו מרצה על היוצא" (מחוץ לתחום המקדש); תוספתא פסחים פרק ו הלכה ה: "כל קרבנות הצבור והיחיד הציץ מרצה על טומאת אדם ועל טומאת הגוף, חוץ מנזיר ועושה פסח שמרצה על טומאת אדם ואין מרצה על טומאת הגוף"; תוספתא זבחים פרק ד הלכה ח: "... שהציץ מרצה על הטמא ואין הציץ מרצה לא על הלך ולא על היוצא", גמרא פסחים דפים עז-פ, גמרא סנהדרין יב ע"ב, גמרא מנחות דפים יב-טו, ירושלמי פסחים פרק ז ועוד. ונראה שאפילו סומכים על כפרה זו לכתחילה ולא מעברים את השנה על מנת לתת זמן להיטהר (במקורות שם). הנושא מורכב ולא באנו אלא לציין את הלכת היסוד שהציץ מרצה על עבודות מסוימות במקדש שנעשו שלא כהלכה. עבודת המקדש מכפרת על העם והציץ על המקדש עצמו.

⁹ עוד הוא.

¹⁰ שבכל העבודות שהכהן הגדול עושה עם בגדי לבן ביום הכיפורים, אין הציץ שהוא מזהב נמצא על מצחו.

¹¹ שיום הכיפורים הוא מקרה מיוחד בו הותרה הטומאה לגמרי בבית המקדש. וכך גם בפסח לשיטה מסוימת.

¹² נחלקו ר' יהודה ור' שמעון אם הציץ מרצה רק כאשר הכהן הגדול עוטר אותו על מצחו או שמא גם כאשר אינו נושא אותו. ראו מקבילה בגמרא פסחים עז ע"א. שימו לב איך הם נחלקים בקריאת הפסוק לעיל, שמות כח לח: "וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהֱרֹן וְנִשָּׂא אֶהֱרֹן אֶת עֹן הַקֹּדְשִׁים ... וְהָיָה עַל מִצַּחוֹ תָמִיד לְרִצּוֹן לָהֶם לְפָנָי ה'". האם המילה "תמיד" נקראת לצד זה של הפסוק (קדימה) או לצד האחר (אחורה). ולכאורה יש יתרון לשיטת ר' שמעון שהרי לא כל הזמן נושא הכהן הגדול את הציץ עליו, לא תמיד הוא עובד במקדש, וכפי שהגמרא שם אומרת: וכי הוא לא הולך לעתים גם לבית הכסא? וכי אינו ישן לעתים? ורבי יהודה מדגיש את "תמיד" – שלא יסח דעתו ממנו והעניין יתקשר להלן גם למצוות תפילין.

¹³ זו המשנה במסכת יומא פרק ז משנה ה שכבר ראינו לעיל.

¹⁴ ובקטע שקצרנו כאן על מנת להגיע סוף סוף לציץ, מציין המדרש שיש חטאים שהקרבתות לא מכפרים, אבל התורה נתנה להם כפרה: על לשון הרע מכפרים זגי (פעמוני) מעיל הכהן הגדול – "יבוא הקול ויכפר על הקול"; וכמו כו הריגת נפש בשגגה שרק מות הכהן הגדול יכולה לכפר.

¹⁵ ראו מקבילה בגמרא זבחים פח ע"ב ובערכין טז ע"א בהבדלים מסוימים: "אמר רבי עיניני (ענני) בר ששון: למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה? לומר לך: מה קרבנות מכפרין, אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דם, שנאמר: וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גילוי עריות ... מצנפת מכפרת על גסי הרוח ... אבנט מכפר על הרהור הלב ... וציץ מכפר על עזות פנים, בציץ כתיב: והיה על מצח אהרן, ובעזות פנים כתיב: ומצח אשה זונה היה לך". לא רק הציץ מכפר

ספרא אחרי מות פרשה א תחילת פרק א סימן ט -

מתוך שנאמר בציץ: "והיה על מצחו תמיד לרצון לפני ה' " - יכול יכנס בו לפני ולפנים? תלמוד לומר: "בד" ולא בציץ.¹⁶

במדבר רבה יח כג פרשת קרח - ציץ המטה מעיד על ציץ הזהב

"ומטה אהרן בתוך מטותם" (במדבר יז כא). ... יש אומרים נטל משה קורה אחת וחתכה לשנים עשר נסרים ואומר להם: כולכם מקורה אחת, טלו מקלכם¹⁷ ... שלא יאמרו מקלו היה לח והפריח. וגזר הקב"ה על המקל ונמצא עליו שם המפורש שהיה בציץ, שנאמר: "ויצא פרח ויצץ ציץ" והפריח בו בלילה ועשה פרי.¹⁸

משנה מסכת סוטה פרק ז משנה ו - ברכת כהנים והציץ

ברכת כהנים כיצד? במדינה אומרים אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת.¹⁹ במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכנויו.²⁰ במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן, ובמקדש על גבי ראשיהן.²¹ חוץ מכהן גדול שאינו מגביה את ידיו למעלה מן הציץ.²² ר' יהודה אומר: אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ, שנאמר: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם" (ויקרא ט כב).²³

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין פרשה יח - הציץ והגרים

חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל; נקראו בני ישראל עבדים... ונקראו גרים עבדים... נקראו ישראל משרתים... ונקראו הגרים משרתים... נקראו בני ישראל אוהבים... ונקראו הגרים אוהבים...²⁴ נאמר בישראל רצון, שנאמר: "והה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יי" (שמות כח לח), ונאמר בגרים רצון, שנאמר: "ועולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי" (ישעיה נו ז).²⁵

ומרצה, אלא בגדי הכהונה כולם. אלא שכל הבגדים מכפרים על חטאים כלליים (חוץ למקדש) והציץ מכפר ומרצה הן על חטאים שמבחוץ והן על שגגות שנעשים בתוך המקדש פנימה.

¹⁶ "בד" היינו כתונת בד ולא עם הציץ. ציץ הזהב לא נכנס אל קודש הקדשים. כל אימת שפשט הכהן את בגדי הזהב ביום הכיפורים ולבש בגדי לבן פשוטים, הסיר גם את ציץ הזהב שעל מצחו. היינו לא רק בכניסה אל קודש הקדשים ("לפני ולפנים"), אלא בעבודות רבות אחרות שביום הכיפורים (ראו סדר העבודה). וכפי שאומר רבי שמעון לרבי יהודה בגמרא יומא לעיל: "כהן גדול ביום הכיפורים יוכיח, שאינו על מצחו ומרצה!". אלא ששם מדובר בדיון הריצוי של הציץ וגם ר' יהודה מסכים שליום הכיפורים יש דין ריצוי מיוחד: "טומאה הותרה בציבור". כאן יש דגש מיוחד על עצם הכניסה של הכהן הגדול לקודש הקדשים שתהיה בלי הציץ. אין צורך לבוא עם ההכרזה "קודש לה" כשאתה בקודש הקדשים פנימה. אבל איזה ציץ כן היה שם? איזה ציץ פגש הכהן הגדול כשנכנס לשם (בבית ראשון)? ציץ מטה אהרון של פרחים ושקדים כפי שכבר ראינו בפתח דברינו (הערה 2).

¹⁷ ובניגוד לדעות האחרות שם שמטה אהרון היה זה שביד משה או ביד יהודה ויאמרו שהוא מטה נסי ולכן פרח. ראו דברינו [פרח ציץ ושקדים](#) בפרשת קרח וכן [ואת המטה הזה תקח בידך](#) בפרשת שמות על מוצאו וגלגוליו של המטה הפלאי.

¹⁸ כך בדומה גם במדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - פרשת קרח: "ומה ויצץ ציץ? כשם שהציץ נתון בראש אהרן. כך עשה הקב"ה ציץ נזר בראש המטה". הנה הקשר בין ציץ הזהב וציץ מטה אהרון בניסיון להרגיע את הרוחות לאחר מחלוקת קרח ועדתו. על ציץ המטה הופיע השם המפורש שהיה על ציץ הזהב. זה המטה שהושם מכאן ואילך "לפני העדות" למשמרת עולם. ציץ המטה הצומח מעיד על ציץ הזהב המתכתי. אך באמת, מי ראה אותו? מי יכול היה להעיד שאכן הוא עדיין פורח וגומל שקדים? רק הכהן הגדול שנכנס אל קודש הקדשים "אחת בשנה". ומי עוד? האומנים שהיו נכנסים כאשר היה צורך בחיזוק בדיק הבית ומלאכת תיקונים ותחזוקה. ראו דברינו [אל יבוא בכל עת אל הקודש](#) בפרשת אחרי מות וראו כמו כן הדף [מי נכנס לקודש הקדשים ומתי בדפים המיוחדים](#), בהקשר עם ספר התורה שהניח שם משה לדורות.

¹⁹ שלושת הברכות מ"ברכך" עד "בשלום", בלי הפסקה של אמירת אמן באמצע, כפי שאנחנו נוהגים.

²⁰ השם - שם הוויה: י"ד ה"א ווא"ו ה"א או השם המפורש. כינוי - שם אדנות: אל"ף, דל"ת, נו"ן, י"ד.

²¹ במדינה, היינו מחוץ לבית המקדש ידי הכהנים מושטות קדימה בגובה כתפיהם בשעת הברכה. השכינה מציצה מבין כתפי הכהנים, כמדרש במדבר רבה יא ב (שיר השירים רבה ב): "לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו, ולכן הוא אומר: משגיח מן החלונות - מבין כתפותיהם של כהנים. מציץ מן החרכים - מבין אצבעותיהם של כהנים". אבל במקדש, ידי הכהנים למעלה מהשכינה. ונחלקו חכמים לגבי הכהן הגדול אם הוא מגביה ידיו מעל "קודש לה" או לא.

²² משום שעל הציץ היה חרוט שם הווי"ה.

²³ ידי הכהן הגדול, אומר רבי יהודה, הם מעל לציץ, מעל שם הווי"ה. מה שאולי מתחבר עם כניסת הכהן הגדול לקודש הקדשים בלי הציץ, בלי שם הוויה שחרוט עליו. וכבר הארכנו לדון בעניין זה בדברינו [כה תברכו את בני ישראל - ואני אברכם](#) בפרשת נשא.

²⁴ ועוד שבחים רבים לגרים שם והשוואתם לבני ישראל, ולא נביא את כולם.

²⁵ הציץ ככלי שלא רק מרצה ומכפר לבני ברית של היום, אלא גם מחבר בין הגרים לכלל האומה - מלכד את כל מי שבא לחסות ברצון תחת כנפי השכינה. המילים "לרצון להם" שבפסוקי הציץ בפרשתנו (ראו הפסוקים בראש הדף) מתחברים עם "לרצון על מזבחי" של קרבנות הגרים בפסוקי ישעיהו. ראו בדומה מדרש ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קט: "ככם כגר יהיה לפני ה' - למה נאמר? לפי שנאמר: והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' (שמות כח לח), אין לי אלא הציץ מרצה לישראל, לגרים מנין? תלמוד לומר: ככם כגר יהיה לפני ה'; תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה". ראו דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

מסכת מנחות דף לו עמוד ב – בין הציץ לתפילין

אמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, קל וחומר מציץ: ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת, אמרה תורה: "והיה על מצחו תמיד" - שלא תסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.²⁶

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ד סימן ה – שבחי הציץ

כחוט השני שפתותיך, זה נזר הקדש, ומדברך נאווה, זה הציץ.²⁷

תנחומא ויצא יב – התרפים, ציץ של טומאה וכישוף

"ורחל לקחה את התרפים" (בראשית לא לד), למה גנבה אותם? כדי שלא יהו אומרים ללבן שיעקב בורח עם נשיו ובניו וצאנו. וכי התרפים מדברים הם? כן, דכתיב: "כי התרפים דפרו און" (זכריה י ב).²⁸ ואתה אומר: "פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו" (תהלים קטו ה) כל אותו ענין.²⁹ אלא תרפים למה נקרא תרפים? לפי שהן מעשה תורף - מעשה טומאה.³⁰ וכיצד היו עושיין? מביאין אדם בכור ושוחטים אותו ומולחים אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה. ומניחין הציץ במכשפות תחת לשונו ומניחין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחווים לו ומדבר עמם בלחש. זה שאומר הכתוב: "כי התרפים דברו און". לפיכך גנבה אותן רחל.³¹

פרקי דרבי אליעזר פרק לח – ציץ הקודש של יעקב בראש אסנת המגורשת

מה עשה שכם בן חמור, הביא משחקות נערות חיצה לה מתופפות בתפים, יצאה דינה לראות בפנות המשחקות, ושללה ושכב אותה, והרתה וילדה את אסנת. ואמרו בני ישראל להרבה, שעכשו לאמרו כל הארץ שיש בית זנות (זממה) באהלי יעקב. מה עשה יעקב? הביא ציץ וכתב עליו שם הקדש ותלה על צנארה ושלחה והלכה לה. והפל

²⁶ ובמסכת שבת יב ע"א נזכר דין זה בהקשר עם לבישת התפילין עד הרגע האחרון לפני כניסת השבת: "תני דבי רבי ישמעאל: יוצא אדם בתפילין בערב שבת עם חשיכה", משום שבגלל החובה למשמש בתפילין כל שעה, אינו מסיח דעתו ויזכור להורידם עם כניסת השבת (ראו הסיפור על בנו של ר' אליעזר הגדול שביקש להסיר את התפילין מאביו בהתקרב השבת, אבות דרבי נתן נוסח א פרק כה). וכך גם בגמרא יומא ז ע"ב שהזכרנו בקשר למחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון מתי הציץ מרצה, שמסיימת שם ואומרת: "ההוא תמיד - שלא יסיח דעתו ממנו, כדרבה בר רב הונא. דאמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה, קל וחומר מציץ". הרי לנו קשר מעניין בין הציץ שבראש הכהן הגדול שעליו כתוב "קודש לה" ובין מצוות תפילין (של ראש) שבה ארבע פרשיות של תורה ובהן אזכרות (שם ה') רבות. ואולי גם כשם שלא נכנסים עם הציץ לקודש הקדשים, כך לא נכנסים לשבת קודש עם התפילין. הקשר בין תפילין לציץ מצוי גם בהלכה בקשר למקום הנחת תפילין של ראש שצריך להיות בלי חציצה. ראו מסכת זבחים יט ע"א (ערכין ג ע"ב): "מאי שנא דיד (של יד)? דכתיב: ילבש על בשרו, שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו, דראש נמי כתיב: ושמת המצנפת על ראשו! תנא: שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניחין תפילין". לכך נראה לנו להוסיף דין מעניין מירושלמי יומא פרק א הלכה ב: "הציץ מרצה על מצחו ... אפילו בזוית". אז אולי כל ההקפדות על מיקום תפילין של ראש בדיוק באמצע כולל שימוש בראי שלא ראו אבותינו, הן הקפדות מיותרות. ראו שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן ל.

²⁷ ובסימן ב שם על סמך הפסוק ביחזקאל טז ב: "ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בראשך" אומר המדרש: "ועגילים על אזניך, זה הציץ, דתנינן: הציץ דומה לטס של זהב ורחב שתי אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן, ועטרת תפארת בראשך, זו השכינה". ובמדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ד סימן ג: "מבעד לצמתך. זה הציץ שהיה בין עיניו של אהרן". עוד באגדת בראשית (בובר) פרק פ: "כפלה הרימון, זה הציץ, מבעד לצמתך, זה הנזר, שהוא קשור מאחוריו". ראינו להצמיד שבחים דרשניים-פיוטיים אלה לציץ, לקשר של הציץ עם תפילין שבראש שנקראים עוז (ברכות ו ע"א) ופאר (תענית טז ע"א). שבחי הציץ האלה מכוונים בימינו אולי לתפילין שהם מעין זכר לציץ של המקדש. אגב, חוזר כאן הנזר שהזכרנו בראש דברינו. ממקצת מהמדרשים הנ"ל משתמע שמדובר בשני דברים שונים והנזר הוא אולי פתיל התכלת שהיה קשור לאחור. ועניין הנזר צריך עיון נוסף.

²⁸ פשוט הפסוק הוא כפי שרש"י מפרש שם שכל מה שהתרפים מדברים (מן הסתם ב"סיוע קל" של כהנים) הוא "שקר וחלומות", אבל הדרשן מבין שהם אכן יכולים לדבר ואון כאן אינו שקר (הם לא ישקרו ללבן ויאמרו שיעקב אכן ברח) כי אם רשע.

²⁹ היינו המשך הפסוקים שם שאין בפסילים שום דבר והכל תרמית. אז איך תאמר שהתרפים יכלו לדבר ללבן?

³⁰ תורף או תורפה היא מילה רבת משמעות. מחד גיסא, תורף השטר או תורף העניין, היינו עיקר הדבר. מאידך גיסא, מקום התורפה לא רק במשמעות של חולשה אלא גם במשמעות של צניעות. וכאן, במשמעות קשה עוד יותר של טומאה.

³¹ סיבה שנייה שם שרצתה רחל "לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה". מה שכמובן לא היה מונע מלבן ליצור לו תרפים חדשים. מה שמעניין אותנו הוא ציץ זהב שהיה במרכז פולחן של עבודה זרה וכישוף שאכן פעל והיה מדבר ונראה שהדרשן הכיר היטב את 'סדר העבודה' של עשיית התרפים והפעלתם. ראו תיאור דומה בפרקי דרבי אליעזר פרק לו ובמדרש ילמדנו ילקוט תורה בראשית אות קלח. על כוחם של כישוף ומכשפים יש הרבה מה לדון, ראו על נטיעת קישואים בגמרא סנהדרין סח ע"א, "למה נקרא שמם כשפים - שמכחישים פמליא של מעלה" (חולין ז ע"ב, סנהדרין סז ע"ב), חרטומי מצרים בלחטיהם (שמות ז יא) ועוד. ואולי חמור מכולם בגמרא סוטה מז ע"א, על גיחזי משרת אלישע שתלה אבן שואבת בפייהם של עגלי הזהב שעשה ירבעם תלה לו לחטאת ירבעם והעמידם בין שמים לארץ וחקק את השם המפורש בפייהם והיו אומרים אנכי ולא יהיה לך. וכבר הרחבנו לדון בנושא כוחם של כשפים בדברינו למה מופתים ונסים - מחלוקת הענקים בפרשת בא, תמים תהיה עם ה' אלוהיך בפרשת שופטים ועוד. האם ציץ נזר הקודש בפרשתנו בא כפעולת נגד לציץ הטומאה של עבודה זרה? כח הקדושה מול כוחות הטומאה והכישוף, עקירת עבודה זרה ע"י היפוך מעשיה? ולעצם הדרשה בתנחומא, אפשר לומר שרחל הייתה סבורה שיש בהם כח ולפיכך גנבה אותם.

צפוי לפני הקדוש ברוך הוא. ויגד מיכאל המלאך והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע, שהיתה אסנת ראויה ליוסף לאשה, והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה אותה כבת. וכשירד יוסף למצרים לקחה לו, שנאמר: "ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן אן לאשה". [בראשית מא מה].³²

פרקי דרבי אליעזר פרק מה – ציץ הקודש בעגל הזהב

ראו האנשים שלא שמעו הנשים להם לתן נזמיהן לבעליהן, מה עשו? עד אותה השעה היו הנזמים באזניהם, כמעשה המצרים וכמעשה הערביים, פרקו את נזמיהם אשר באזניהם ונתנו לאהרן, שנאמר: "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" [שמות לב ג] ... ומצא אהרן בין הנזמים ציץ של זהב, שכתוב עליו שם הקודש וחרות עליו צורת עגל. ואותו לבד השליך בכור של אש, שנאמר: "ויתנו ליי" [שם כד]. "ואשליכם באש" אין פתיב כאן אלא "ואשליכם באש". ויצא העגל הזה גועה, וראו אותו ושראל.³³

במדבר רבה כ כ פרשת בלק – הציץ כנגד בלעם המכשף

"וכלי הקודש" (במדבר לא ו) ³⁴ זה הציץ שכתוב בו: "קודש לה'", "והוצרות התרועה בידו". אמר להם משה לישראל: בלעם הרשע עושה להם כשפים ופורח ומפריח לחמשת המלכים. הראו לו את הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו והן נופלים לפניכם. תדע, שכן כתוב: "ואת מלכי מדון הרגו על חלליהם את און ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדון ואת בלעם בן בעור הרגו בקרב" (במדבר לא ח)³⁵

שיר השירים רבה פרשה ז – דניאל משתיק את הציץ שנשבה

מה עשה אותו רשע? ³⁶ נטל ציצו של כהן גדול ונתנו לתוך פיו. ³⁷ וכינס כל מיני זמר והיו מקלסים לפניו והוא אומר: אנכי ה' אלהיך. ³⁸ כיון שראה דניאל כך, אמר לו: אין אתה נותן לי רשות לעלות ולנשק צלם זה שלך על פיו? אמר לו: ולמה על פיו? אמר לו: שהוא מדבר בטעם. מיד נתן לו רשות ועלה למעלה. השביע את הציץ ואמר

³² לפני שנעבור לספר שמות אל ציץ הקודש במשכן שהוא המענה לציץ הטומאה, נשהה עוד קצת בספר בראשית ונראה כבר שם את ציץ הקודש. רחל גנבה את התרפים אשר ללבן אביה שציץ הטומאה בניהם ומן הסתם טמן אותו יעקב "תחת האלה" יחד עם כל "אלוהי הנכר" שהביאו בית יעקב מארם (בראשית לה ד). ואילו יעקב יוצר ציץ קודש ושולח את אסנת נכדתו, שדודיה אחי דינה אמה בקשו להרוג בשל "כבוד המשפחה", עם ציץ הקודש כמלאך לשומרה בדרך. הם האחים שגם מכרו את יוסף לעבד למצרים. סוף דברי ששני מגורשי האחים הקנאים מוצאים זה את זה במצרים ונישאים. האם נמנע יוסף משידוליה של אשת פוטיפר משום שנתן עינו באסנת שגדלה שם? האם הייתה אסנת ערה להתנכרות של יוסף בעלה לאחיו וראתה במעשיו עם אחיו גם סגירת החשבון שלה עמה? האם כשהתפייס יוסף עם אחיו התפייסה אף היא עמה? האם נפגש יעקב סבא אסנת איתה בשנות שהותו במצרים ועל מה שוחחו? נראה שמדרש זה פותח צוהר חדש לסיפור יוסף ואחיו שאפשר לכוונתו סיפור יוסף, אסנת ואחיהם. וכבר הפגנו על כנפי המדרש והדמיון בדף **סיפורה של אסנת** בפרשת ויחי. כאן נניח לרגע בצד את ספר בראשית ונעבור לספר שמות.

³³ אם חשבנו שרק בספר בראשית ורק אצל האמהות שבאו מארם (ולפני מתן תורה) היה ציץ של כישוף ועבודה זרה עם כח ממש, הנה הציץ גם במעשה העגל! והמפתיע ביותר הוא שהיה עליו "שם הקודש". משמע ששם הוויה שבו מן הסתם השתמש משה היה ידוע לבני ישראל, שהרי כבר בסנה אומר לו הקב"ה: "ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר פה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם" (שמות יג ד). לקח מי שלקח שם זה, שהרי ראו בני ישראל את גבורת "אהיה" ביציאת מצרים וקריעת ים סוף, אלא שבקשו בדומה להתחלה של כל עבודה זרה "רק אמצעי" שיעל בשם זה: "כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו". אך התימה הגדולה הוא מעשהו של אהרן שהשליך אותו לכור המצרף ויצא עגל גועה! האם חוזרת עבודה זרה של "ארמי אובד אבי" עקב גלות מצרים ולמרות כל הניסים והנפלאות? כך או כך, אהרן שעשה את העגל ע"י ציץ של כישוף ועבודה זרה, הוא ישיא על מצחו "תמיד" את ציץ נזר הקודש שבא לכפר על יציאת הטומאה למיניהם. שוב, ציץ הקודש, ואולי המקדש כולו ומעשה הקרבנות, באים כתרופה לעבודה זרה, כישוף וכוחות מאגיה. מכאן אולי סיוע לשיטת הרמב"ם בכל מעשה הקרבנות וצידוד בעמדה של מקצת המדרשים ורש"י וסיעתו שמעשה העגל קדם למשכן. ראו דברינו **אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו** בפרשת תרומה.

³⁴ ראו הפסוק השלם שם: "וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הפהן לצבא וכלי הקודש והוצרות התרועה בידו". רש"י מפרש שכלי הקודש היו הארון והציץ. אבן עזרא מסתפק בארון. והמדרש להלן מתמקד בציץ.

³⁵ ראו גם במדבר רבה כב ה בפרשת מטות: "אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא: יודע אני שבלעם הרשע הוא שם שהלך ליטול שכרו. עד שהזאב בא לצאן, פרשו לו מצודה. ואותו רשע, אם תראו אותו שעושה כשפים ופורח באויר העולם, הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש לה' והוא נופל והרגו אותו. ואת מלכי מדון הרגו על חלליהם - שהיו עושין כשפים עם בלעם ופורחין באוויר, וכשראו את הציץ נפלו על חלליהם". ציץ נזר הקודש עומד כנגד כוח הכישוף של בלעם שמכורתו מארם ויש לו קשר משפחתי עם משפחת לבן שראינו במדרש תנחומא בפרשת ויצא לעיל, שם נזכר "ציץ הטומאה". ("בלעם זה לבן", תנחומא ויצא יג). "על חלליהם" כמו "אל חלליהם" שפרחו בחלל העולם ושם פגע בהם כוחו של הציץ. כך גם בירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב: "על חלליהם - שהיה צף כנגד כל חלליהם. והיה פינחס מראה לו את הציץ והוא שוקע ויורד". אך בלעם עצמו לא זכה למוות מאגי כזה. אותו הרגו בחרב פשוטה כאחד העם (ובתזכורת לאתון שביקש להורגה בחרב). נראה שרעיון זה נקטע בדרשה לעיל.

³⁶ נבוכדנצר

³⁷ של הצלם הגדול שבנה ובכך גרם לו לדבר והראה לדניאל שיש בו ממש. וציווה שכולם ישתחוו לו כאשר יישמעו קולות כלי הזמר. ראו דניאל פרק ג. וראו עוד בשיר השירים רבה שם גם על חנניה מישראל ועזריה שהצטוו לסגוד לפסל של נבוכדנצר ומה עשו.

³⁸ התרגום לעברית בסיוע פירוש דונסקי אך שגיאות מי יבין כולן באחריותנו, ראו המקור שם. כאן לא מדובר בכח של טומאה כמו שראינו לעיל בתרפים של לבן ובעגלי הזהב של ירבעם, אלא בציץ הקודש שנשב ונלקח לבלל!

לו: בשר ודם אני ושלוחו של הקב"ה אני, אלא היזהר שלא יתחלל בך שם שמים וגוזר אני עליך שתבוא אחרי. בא לנשקו והוציא בלעו מתוך פיו. וכאשר ירד דניאל, התקבצו כל הזמרים וקלטו לפניו ולא עשה כלום.³⁹

מסכת קידושין דף טו עמוד א – אצל ינאי המשלך

.. והיה שם אחד, איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך! – ומה אעשה? – הקם להם בציץ שבין עיניך. הקים להם בציץ שבין עיניו.⁴⁰ היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידה שמו. ויאמר יהודה בן גדידה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן!⁴¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: לפסוקים שהבאנו בראש הדף המאזכרים את הציץ, מבקש התלמוד הירושלמי במסכת שקלים פרק ו הלכה א להוסיף גם את הפסוק בשמואל א יד יח: "וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לְאַחֶיָּה גִישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי הִיא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". "והלא ארון בקרית יערים!" טוען הירושלמי, ומתקן את הפסוק כך: "הגישה אלי הציץ". ומעיר שם פירוש עלי תמר: "ויש להעיר, שבזמננו הטס כסף התלוי על מעיל של הספר תורה וחקוקים בו שני הלוחות של עשרת הדברות קוראים לו "ציץ".

³⁹ הציץ של הכהן הגדול מבית ראשון נלקח ע"י נבוכדנצר לבבל (בדומה לציץ של בית שני שנלקח לרומא) ומושם בפיו של הצלם שבנה ואכן נותן לו את כח הדיבור. עד שבא דניאל והשביע אותו שלא יחלל שם שמים והוציאו מהצלם בנשיקה. וחדל כל הצלם לדבר. חזרנו את מסופוטמיה ערש ציץ הטומאה של לבן ובלעם ואולי גם לציץ הקודש שנתן כח לעגל הזהב שעשה אהרון. נראה שמכל כלי המשכן, הציץ הוא הכלי שעומד כפסע בין טומאה לטהרה, בין כישוף לקדושה ובין עבודה זרה ועבודת המקדש. על מנת לשמר את כוחו ולתעל אותו לאפיק הנכון הוא צריך להיות על מצח הכהן הגדול. כך יהיה לרצון ולא לאסון.

⁴⁰ מהו "הקם"? מפרש רש"י שם: "הקם להם בציץ שבין עיניך - תן ציץ הקדש על מצחך ויעמדו על רגליהם לפי שהשם כתוב בו והם יגלו את לבם". הציץ יגלה את צפונות לבם של החכמים שאלעזר בן פועירה הסית את ינאי המלך כנגדם.

⁴¹ ראו מדרש בראשית רבה עא סימן ה שמשווה בין שבט הכהונה ושבט המלכות: "שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה: משיחה, מטה, ברית מלח, נזר ועוד ומסיים שם: "בזה ציץ ובזה ציץ". ציץ הכהונה ברור וציץ המלוכה מהפסוקים בתהלים קלב יז-יח: "שֵׁם אֲצִמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עֲרֻכְתִּי נֵר לְמִשְׁחִי: אוֹיְבָיו אֲלִבֵּשׁ בְּשֵׁת וְעִלְיוֹ יִצְיֵץ נְזָרוֹ". אך גם ללא מקור זה, כתר המלוכה מושווה לציץ הקודש שהוא מעין כתר על ראש הכהן הגדול וחכמים מוכנים לקבל את ינאי למלך עליהם, למרות שאינו מבית דוד, ובלבד שיניח לציץ הזהב של הכהן הגדול שאינו ראוי "שהיו אומרים: אמו נשבת במודיעים", המשך הגמרא שם. אפשר שמדרש זה מסמל את התדרדרות הכהונה הגדולה בסוף בית שני וסופו של ציץ הקודש שנשבה ונלקח לרומי ואבד שם.